

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie
Studijní program: Specializace v pedagogice
Studijní obor: Český jazyk – humanitní studia

**PRINCIPY EKOLOGICKÉ FILOSOFIE V DÍLE
J. ŠMAJSE A E. KOHÁKA**
**PRINCIPLES OF ECOLOGICAL PHILOSOPHY
IN THE WORK OF J. ŠMAJS AND E. KOHÁK**

Bakalářská práce: 13–FP–KFL–190

Autor:
Kristýna VÁGNEROVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: Mgr. Bartoš Vít
Konzultant: Mgr. Bartoš Vít

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
45					

V Liberci dne:

Čestné prohlášení

Název práce: Principy ekologické filosofie v díle J. Šmajse a E. Koháka
Jméno a příjmení autora: Kristýna Vágnerová
Osobní číslo: P10000353

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uve-
dl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne:

Kristýna Vágnerová

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu bakalářské práce Mgr. Vítu Bartošovi za jeho odborné rady, podporu při tvorbě práce a pravidelné konzultace.

Anotace

Bakalářská práce *Principy ekologické filosofie v díle Josefa Šmajse a Erazima Koháka* se zabývá analýzou dvou autorů, kteří řeší otázku problému ekologické filosofie a vztahu člověka k ní. Proč se člověk chová destruktivně vůči pozemské přírodě, proč upřednostňuje moderní technické vymoženosti. Jak a kdy došlo k tomuto zlomu, že se lidé odtrhli od přírody. Dále autoři popisují různé metody, jak přistupovat k řešení ekologické krize a důvody, proč přírodu chránit. V závěru práce se nachází kapitola, kde jsou autoři porovnáváni.

Klíčová slova: člověk a příroda, ekologie, ekologická etika, Erazim Kohák, Josef Šmajš, kultura, Země, zvířata

Annotation

Bachelor's thesis called *The Principles of ecological philosophy in the work of J. Šmajš and E. Kohák* analyzes two concepts of authors who deal with environmental philosophy and the relation of humans to their environment. This thesis also raises the questions as why people behave so destructively towards the earthly nature, why people prefer using modern technological achievements. How and when people turned away from the natural state of being. Furthermore, authors focus on the different methods, approaches and solutions of the ecological crisis and reasons we should protect our environment. In conclusion there is a chapter which deals with the comparison of these two concepts.

Keywords: A man and his environment, ecology, environmental ethics, Erazim Kohák, Josef Šmajš, culture, Earth, animals

Obsah

Úvod.....	6
1 Erazim Kohák.....	8
2 Fenomenologie	9
3 Kohák a fenomenologie.....	11
4 Dílo Zelená svatozář	12
4. 1 Ekologická etika	12
4. 2 O lidech a zvířatech	14
4. 2. 1 Vegetariánství.....	16
4. 3 O lidech a přírodě	17
4. 3. 1 Biocentrismus	18
4. 3. 2 Etika Země	19
4. 4 Subjektivizace v ekologické etice.....	21
4. 4. 1 Hluboká ekologie	22
4. 4. 2 Ekologie hlubinného ztotožnění	23
4. 4. 3 Feminismus a ekofeminismus.....	23
4. 5 Objektivizace v ekologické etice	24
4. 5. 1 Hypotéza Gaia.....	24
4. 5. 2 Příroda a lidský živočich.....	26
4. 5. 3 Systémová teorie	27
4. 5. 4 Ekologie jako ideologie	27
5 Josef Šmajš	29
6 Systémové teorie	30
7 Systémové pojetí u Šmajse.....	32
8 Dílo Josefa Šmajse	33
8. 1 Kultura proti přírodě	33
8. 2 Ohrožená kultura.....	36
8. 2. 1 Role filosofie a nová ontologie	37
8. 2. 2 Jedinečnost přírody	40
9 Porovnání autorů	42
Závěr	43
Seznam literatury	44

Úvod

Začala bych otázkou, proč jsem si vybrala toto téma. Nejen podle mého názoru, je téma ekologie tím nejdůležitějším, které by se mělo v současné době řešit. Měli bychom se jím zabývat, protože každý člověk má zodpovědnost vůči Zemi jen tím, že vůbec existuje. Pravda je ale bohužel naprosto jiná. Lidé si neuvědomují, co pro nás příroda znamená, využíváme ji, ale nechceme ji pochopit. Máme tři mobilní telefony v kapse, ale už nás nezajímá, jak fungují. Bereme ji jako samozřejmost, do které jsme se narodili a musíme v ní přežít. Jenže je to právě příroda a celý její propojený systém, který nám lidem umožnil vzniknout, byla tu dříve než lidská populace. Ve své práci bych chtěla prostřednictvím Koháka a Šmajse - dvou významných českých ekologů vyjádřit a ukázat, jak moc je naléhavá potřeba změnit naše postoje a vztahy, pokud to se Zemí a s přežitím na ní myslíme vážně.

Země nám umožňuje život, je zdrojem všeho, bez čeho bychom nemohli existovat. Zdroj energie, vody, vzduchu, potravy a vlastně téměř vše, co si jen představíte. Není snad v našem zájmu o ni pečovat, zachránit ji před zničením a zajistit si tak vlastní přežití? Až doposud se nepodařilo najít žádnou planetu, na které by existoval život. Je zřejmé, že dokud takovou jinou planetu nenajdeme, musíme ctít a pěstovat tu naši současnou - Zemi.

Řekla bych, že dnešní člověk za toto odloučení v podstatě nemůže. Je to dáno časem. Už dlouho přetrvává tento problém v naší historii a lidé si ho jen neustále předávají a dědí ho, aniž by se nad přírodou jako takovou pořádně zamysleli. Teprve „nedávno“¹ si pár lidí uvědomilo, o jak závažný problém tu jde a začali se nad ním zamýšlet. Uvědomili si, že Země je ohrožena námi samými, rychle se množícími lidmi. Ovšem ani vyspělé, ani chudé země nebyly ochotny něco radikálně změnit, vždyť omezení hospodářského růstu je naprosto nepřijatelné. Dnes už máme 21. století a stále nikdo není ochoten něco radikálně měnit. Státy stále hájí své krátkodobé a sobecké zájmy.

Příroda se nestíhá regenerovat v porovnání s růstem civilizačních potřeb. Lidé si uvědomí hodnotu přírody, až když ji zničí a její záchrana nebude možná. Každý by si měl nejdříve uvědomit, že tímto způsobem života naší rodnou

¹ Většina autorů zasazuje tento zlom do šedesátých let 20. století, kdy se konala Stockholmská konference.

matku Zemi na dobro zničíme. Měli bychom myslet i na budoucí generace, na naše děti a jejich potomky. Zachovat pro ně co možná nejlepší podmínky na Zemi. Kdyby snad někomu nezáleželo na budoucí generaci, příroda je přece tak krásná sama o sobě. Nemůžeme bezhlavě ničit něco tak úžasného jen za účelem vidiny zvyšování zisku.

Důvodem, proč je pro nás těžké účinně reagovat na ekologickou krizi, je fakt, že se obtížně vzdává funkčních systémů v naší společnosti. Proč bychom měli měnit něco, co doposud funguje? Ale to, že máme veškeré technologické znalosti, ještě neznamena, že máme odpovědi na všechno.

Z vlastní zkušenosti vím, že ekologičtí aktivisté jsou považováni za extremisty a mají často problémy s našimi zákony. Nejhorší je schovávat se a utíkat před tím s názorem, že nás se to netýká. Nebo že jedinec sám nic nezmůže. Jenomže opak je pravdou - vše začíná od jedinců. Je na místě tu uvést citát britského politika a filosofa Edmunda Burka „Nikdo nedělá větší chybu než ten, kdo nedělá nic jen proto, že může udělat jen málo.“ Každým dnem jsme daleko méně ochotni změnit náš styl života, který vede ke krizi. Jsem si jistá, že za ekologickou krizí je lidská nezodpovědnost. Doufám, že téma ekologie bude stále více předmětem diskuze, protože si to zaslouží.

1 Erazim Kohák

Erazim Kohák je český filosof, publicista, vysokoškolský učitel a ekologický aktivista. Narodil se roku 1933 v Praze. V roce 1948 emigroval do USA, kde vystudoval filosofii a religionistiku a poté tu přednášel na univerzitě. Působil také jako profesor filosofie na Filosofické fakultě Karlovy Univerzity v Praze, kde přednášel fenomenologii, etiku a ekologickou etiku. Kohákův vztah k ekologii je upřímný a hluboký, vždyť čím to mohl více dokázat, než tím, že dlouhou dobu žil v lesním srubu na území USA.

2 Fenomenologie

Z fenomenologie vychází filosofické dílo Erazima Koháka.

Za zakladatele a průkopníka je považován Edmund Husserl. Narodil se v roce 1859 v Prostějově a zemřel roku 1938. O Husserlovi je známé, že se už od dětství uměl orientovat ve fyzice a matematice. Studoval také astronomii v Lipsku, kde se seznámil s T. G. Masarykem. Bylo to právě dílo *Logická zkoumání*, díky kterému se proslavil. Ve filosofii vzniká nová atmosféra. Tato filosofie se rozšířila hlavně v Německu, Belgii, Francii a v Nizozemsku v 60. letech 20. století. Pojem fenomenologie pochází z řeckého *phainomenon* = jev.

Fenomenologům šlo o to, aby se filosofie zabývala tím, co je jasně a nepochybně dáno, tím, co se ukazuje ve zkušenosti. Husserl říkával, že pracuje na metodě „základní vědy vůbec“. Roku 1913 napsal dílo *Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii*. Fenomenologie má „dokázat uchopit celý konkrétní subjektivní život ve všech podobách jeho intencionality a otevřít celkové problémy konstituce světa a jednoty subjektivity vědomí, týkající se jak jednotlivé osoby, tak osoby nahlížené v její společenskosti.“² Husserl zastával názor, že vznikem fenomenologie, se filosofie bude moci zařadit mezi ostatní vědy, které ji budou potřebovat.

Jevy nebyly nikdy správně pochopeny. Musíme začít tak, že si všimneme našich bezprostředních zážitků, které jsou součástí naší přirozené zkušenosti. Zmiňuje pojem „svět přirozeného postoje“ - je to postoj, který je platný pro všechny ostatní lidi. Tento svět slouží jako opora všemu, čemu rozumíme, ale i všemu, co o tom můžeme tvrdit.

Dalším jeho pojmem je „generální teze o existenci světa“. Tento pojem Husserla trápí, jelikož nás podle jeho slov tato teze uspává. Vysvětluje to tak, že to, co bereme jako samozřejmé, by mělo být více objasněno. „Je to generální předpoklad, výkon našeho porozumění světu, který není prověřen.“³ Nejdůležitějším krokem je uzávorkování všeho, co by nás mohlo rušit. Tomuto uzávorkování říká Husserl epoché = odhlédnutí od něčeho, zbavení se předsudků. Tak pronikneme k věcem samým. Zjistíme, že zůstává jen „čisté Já“ = shrnutí veškerého duševního jednání. V čistém Já se reálné věci stávají fenomény. Fenomén je věc

² BLECHA, I. *Husserl*. 1. vyd. Olomouc: VOTOBIA, 1996. s 71. ISBN 80-7198-066-8.

³ Tamtéž, 74 s.

tak, jak se ukazuje, jeví. „Předně není reálná věc nikdy dána úplně: vždy se ukazuje odstíněně, musíme ji obcházet či jinak s ní manipulovat, abychom zahlédli i další její stránky.“⁴ Tím, že budu redukovat, mohu nahlédnout věci tak, jak se ukazují. „Předsudky jsou teze, v které věříme bez ověření a které k studiu věcí samých přinášíme předem.“⁵ Předsudkům se tedy vyhneme, když nebudeme ovládáni žádným jiným zájmem. Nyní můžeme říct, „že jsme redukovali celou zkušenost na „čisté vědomí“ a že pro onoho čistého pozorovatele vše, co je mu dáno a přístupno, se proměnilo v „čistý fenomén“; čistý, protože do předmětu, který studujeme, nemůže zasahovat žádný předsudek. V takové filosofii nelze nic dedukovat.“⁶ Největší předsudek, který existuje, je předsudek existence světa, jelikož obsahuje všechny ostatní předsudky. Husserl tím ale nechce říci, že kvůli redukci, by svět zmizel, ale naopak - svět je tu stále ke studování. Usiluje o neustálé prověřování našich hodnot a cílů. Je to nekonečný úkol, kterým člověk naplňuje své lidství.

Ve fenomenologii našel Husserl metodu, jak popsat svět, tak jak se nám původně zjevuje. Tento přirozený svět je zcela odlišný od světa vědeckého. Svět vědy je doslovný, každým uznáván jako platný, je to systém poznatků. Přirozený svět je subjektivní, musíme ho pěstovat a kultivovat. Lze uvést příklad, že čas vědy plyne stejnoměrně, kdežto čas člověka se někdy vleče a někdy utíká. Je tedy zřejmé, že tyto dva světy jsou v rozporu. Husserl tvrdí, že se stále více orientujeme na vědecký svět a to je příčinou krize evropského myšlení. Odtud název díla *Krize evropských věd*.

⁴ Tamtéž, s. 75.

⁵ HUSSERL, E. *Karteziánské meditace*. Epilog Jana Patočky. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1993. s. 170. ISBN 80-205-0311-0.

⁶ Tamtéž, s. 170.

3 Kohák a fenomenologie

Kohák sám říká, že jeho díla nejsou o jeho názorech. Jde mu o to, aby si čtenář mohl vytvořit své vlastní závěry a získat nové a dostatečné informace. „Totiž o souhlas či nesouhlas jde opravdu až na posledním místě. Nejprve jde o porozumění, o plné pochopení, o čem to vlastně je. V tom se obecně liší lidé myslící od lidí domýšlivých. Domýšliví lidé reagují na všechno okamžitým „souhlasím!“ nebo „nesouhlasím!“, jako by to nejdůležitější nebyla věc sama, nýbrž oni sami a co oni si o ní myslí- ať už ji rozumějí, nebo ne. Lidé myslící otázku souhlasu či nesouhlasu odloží stranou a začnou jinými otázkami. Co to znamená, co tím myslíte? Co vás k tomu vede, na čem to zakládáte? Co z toho vyvozujete? Teprve, když důkladně porozuměli tomu, co slyšeli a četli, obrací se sami k sobě a kladou si otázku důvodu k souhlasu či nesouhlasu.“⁷ Takový přístup tedy Kohák zastává, v tom je ona fenomenologie. Chce se vyhýbat všemožným nálepkám jako například „-ismová mystifikace“. Pojmy objasňuje otázkami: co přesně to znamená, na čem se to zakládá, co z toho vyplývá? Na všech svých pojmech ukazuje, na čem se zakládají v naší zkušenosti a k čemu poukazují. Nestačí jen určit význam pojmu, musíme ho vytlačit ze zkušenosti, aby se nám zjevil. Chce svým výkladem Husserlova díla spíše uchopit fenomenologii jako možnost „angažovaného potýkání se s otázkami, které se dnes domáhají řešení“.⁸ V rámci ekologické etiky je podle Erazima Koháka nejzákladnější otázkou dneška „nastavení (antropocentrických) morálních kategorií v rámci evoluční reality jako výchozí situace pro možné jednání a změnu stále se zhoršující environmentální situace“.⁹

⁷ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Kapitoly z ekologické etiky. 3.vyd. Praha: SLON, 2006. s. 11. ISBN 80-85850-86-9.

⁸ KOHÁK, E. *Zorným úhlem filosofa*. Rychnov nad Kněžnou: Ježek, 2004. s. 54. ISBN 80-85996-38-3.

⁹ Tamtéž, s. 126.

4 Dílo Zelená svatozář

Hned na začátku knihy *Zelená svatozář* Kohák uvádí, že ekologická otázka je hlavně otázkou lidskou, filosofickou, a až druhotně technickou. Technika je samozřejmě nutná k hledání trvale udržitelného způsobu pobývání lidí na Zemi a k její ochraně. Ale pokud vnímáme přírodu jako neživou, jako nekonečnou zásobárnu surovin, jsou nám tato teoretická tvrzení k ničemu. Když si nejprve řekneme, že na záchranu Země nemáme prostředky, stává se pak zcela zbytečné něco dále řešit. My musíme chtít to změnit a tomu podřizovat i vše okolo. Ekologický problém bude vyřešen, až když vznikne vůle politiků a občanů k záchraně naší Země.

4. 1 Ekologická etika

Etika je soubor zásad a pravidel, které člověku ukazují, jak by se měl chovat k druhým. Ekologická etika je o veškerém životě na Zemi. Je o člověku, který si sobecky myslí, že je pánem světa. V ekologické etice je důraz kladen na mimolidský svět, tedy na přírodu. Ekologická etika je soubor zásad a pravidel, která člověku ukazují, jak by se měl chovat k celému mimolidskému světu.

Příroda se za miliony let nezměnila a ani člověk v podstatě nezměnil své chování k ní. Jen nám přestalo procházet to, co nám vždy procházelo. Naše představy o životě na Zemi se naprosto rozcházejí s představou udržitelnosti života. Vše spěje k tomu, že svým sobeckým jednáním, zničíme podmínky vhodné pro existenci člověka na Zemi.

Kohák popisuje ekologické ohrožení na třech úrovních. Ráda bych se zmínila o osobní úrovni. Jde tu o to, že je tato úroveň pro nás tak všední, že ji jednoduše přehlízíme, i když je nyní nejdůležitější. Ernst Ulrich von Weizsäcker řekl „Americká vláda si je stejně vědoma akutního ohrožení jako vlády evropské, avšak američtí voliči nejsou ochotní přijmout jakékoliv omezení, které by jakkoliv zpomalilo nárůst jejich spotřební úrovně, již dnes nejvyšší na světě.“ Pro jasnější pochopení uvedu příklad: většina lidí by nikdy neublížila zvířeti, ale přesto jezdí automobily a zvířata končí pod jejich koly. „Něco se děje s lidskými

vztahy, co ničí naše přirozené zábrany a přetváří člověka v hrozbu. Zdá se, že jsme se nechali přesvědčit, že smyslem života je mít stále víc.“¹⁰

Člověk dříve nebyl zdaleka tak mocný a náročný, hlavně počet lidí byl snesitelný. Důkazem je to, že počet lidí za celá staletí nepřerostl přes jednu miliardu. Přibližně za posledních sto let se ale z jedné miliardy stalo miliard sedm. Je logické, že čím je více lidí, tím je zabíráno více půdy. Kdyby si každý řekl „dnes pojedou autem, protože já sám ovzduší nijak závažně neznečistím“, jenomže když se to poté vynásobí sedmi miliardami, je to neštěstí. Měli bychom si začít uvědomovat, co svým jednáním způsobujeme. Bylo by dobré, aby lidstvo věnovalo více svého času na ekologické vzdělávání a transformaci hodnot spojených s ekologickou problematikou. Po celá tisíciletí se lidé spokojili s „plným žaludkem“, základním oblečením a střechou nad hlavou, žili zkrátka skromně. Také jim připadalo přirozené a samozřejmé, že mají a chtějí jen tolik, kolik měli jejich předkové. Dnes je tomu naopak. Stále máme a chceme více, než předešlá generace. Jsme stále více náročnější - představa, že bychom měli něčeho dostatek, je nám cizí. Mohlo by se namítnout, že chamtiví lidé byli i dříve, ale chamtivost se jim nejevila jako ctnost. Kdežto dnes se nám tato vlastnost jeví jako samozřejmý lidský postoj či ctnost podnikatelů. Dále je tu pojem „štěstí“. Lidé se štěstím nepočítali, brali ho jako dar z nebes, ale my dnes žijeme s pocitem, že na štěstí máme nárok či dokonce právo. „Nekonečný nárok v konečném světě je kořenem ekologické krize.“¹¹ Jenomže nekonečný nárok se neobejde bez oběti. Když někdo uspokojí svůj nekonečný nárok, je to často na úkor ochuzení druhých. Dalším pojmem je „moc“. Je zřejmé, že jsme daleko mocnější než bývali lidé dříve. Například vynález parostroje, počítačová technika a technologická revoluce vůbec, využití jaderné energie. Tím, že se nám naskytla možnost poznání těchto věcí, už můžeme svá přání i plnit, ne si je pouze přát.

Jelikož jsme nesrovnatelně početnější, náročnější a mocnější než naši předci, měli bychom hledat trvale udržitelné způsoby života. Spočívá smysl a hodnota života opravdu v tom, že vyhubíme slony, abychom měli luxusní jídelní tyčinky

¹⁰ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Kapitoly z ekologické etiky. 3.vyd. Praha: SLON, 2006. s. 19. ISBN 80-85850-86-9.

¹¹ Tamtéž, s. 24.

z pravé slonoviny? Nebo v tom, že budeme pohodlně jezdit automobily a zapříčiníme tím globální oteplování?

4. 2 O lidech a zvířatech

Vše omlouváme frází „vždyť to jsou jenom zvířata“. Je to ale dostatečná omluva? Je nutno říci, že jak se lidé chovají k ostatním živým bytostem, tak se odráží i jejich postoj k přírodě vůbec. Lidé jsou ale také živočichové, existuje sice rozdíl mezi námi a šimpanzi, ale z těchto rozdílů přeci nevyplyvá naše domnělá vyšší hodnota, ať už morální či biologická. Chováme se k nim jako k něčemu, co s námi nemá nic společného, co můžeme vyhubit. Z toho by tedy mohlo vyplynout, že tato představa lidské nadřazenosti nad zvířaty je rasismus.

Největší krutosti nalézáme v živočišné výrobě a v oblasti pokusů na zvířatech.¹² Nejhorší na tom je, že oba obory považujeme za nezbytné potřeby vědy a výroby. Milujeme své domácí mazlíčky, ale nezajímáme se raději o to, odkud pocházejí léky a maso. Neříká se tomu pokrytectví? Co více ukazuje vítězství člověka nad přírodou než to, že člověk umístil zvíře za mřížce nebo vystavoval parohy na zdech svého sídla?

Kohák dospívá k závěru, že pokud se lidstvo nevypořádá s otázkou nadřazenosti člověka nad zvířetem, nevypořádá se ani s otázkou nadřazenosti nad ženou, židem apod.

„Co není užitečné pro lidstvo, to postrádá jakékoliv oprávnění k existenci. Ostatně dodnes se ozývá argument, že jediným důvodem k zachování biodiverzity je, že dnes „bezceenné“ rostliny se mohou jednou ukázat být zdrojem léčiv.“¹³ Probíhají také rozsáhlé diskuze o tom, zda zvířata mají či nemají duši. Jenomže tato otázka není příliš ospravedlnitelná, měli bychom se spíše ptát na otázku, co znamená mít duši. Kohák tvrdí, že člověk duši nemá, nýbrž duší je. „Být duší znamená, že moje bytí je pro mě hodnotou, že ustavuje svět jako smysluplný celek.“¹⁴ To samé můžeme tvrdit i u zvířat. To, že zvíře je duší, znamená, že jeho zvířecí život má hodnotu a smysl. I zvíře cítí radost, lásku,

¹² Toto téma nejlépe vystihuje a popisuje ve své knize *Osvobození zvířat* Peter Singer. Rozhodně stojí za přečtení.

¹³ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Kapitoly z ekologické etiky. 3.vyd. Praha: SLON, 2006. s. 33. ISBN 80-85850-86-9.

¹⁴ Tamtéž, s. 38.

bolest a strach - tedy má právo na ohleduplné zacházení. Tak roku 1824 vznikla v Anglii Královská společnost pro ochranu zvířat. Anglii začala pomalu následovat celá Evropa.

Civilizace chce mít a má jatka mimo svůj dohled, jenomže problém stále trvá. To, že to nevidí, neznamená, že problém neexistuje. Nikdo nemá právo upírat život a svobodu někomu jinému.

Proč ve společnosti převládá vědomí, že lidé jsou „vyšší“, na základě čeho? Je to snad proto, že máme rozum, kterého si vážíme? Jenomže například psi si daleko více váží věrnosti či dobrého čichu. Psi by se zrovna tak mohli považovat za vyšší bytosti. Nebo bychom měli posuzovat druhy podle toho, jak prospívají světu? Tady bychom ale narazili na to, že lidé jsou podstatně nižší než zvířata. Vykáceli jsme lesy, zamořili ovzduší, otráвили vody atd. a ještě k tomu jen v sobeckém zájmu. Člověk sice tvoří různá umělecká díla a existovali a existují skvělí umělci, ale k čemu to je? Zemi jejich díla nepomohou, pomohou maximálně lidem.

I kdybychom řekli, že lidé jsou bytosti vyšší, dává nám to snad nějaké právo chovat se ke zvířatům bezohledně? Například masná výroba - existuje sice nějaký potravinový řetězec, ale máme právo týrat malé telátko jen proto, aby jeho masíčko bylo měkčí a výroba ekonomicky výhodnější? Podobné je to s pokusy na zvířatech. Máme právo zabít člověka, třeba pologramotného pivaře, aby chom transplantací jeho orgánů zachránili houslistu? Sotva. Co nám pak dává právo zabít opici, která se také raduje ze života a nechce zemřít? Jen to, že neumí česky?

„Nejsnazší způsob, jak se zbavit nepohodlných ekologických námitek vůči našemu vulgárnímu konzumerismu, je odepsat ekology jako tiché blázny „milovníky přírody“, jakoby šlo o čistě osobní zálibu. Jenže ono o ni nejde. Jde o trvalou udržitelnost lidského pobývání na této zemi.“¹⁵

Nesmíme zavírat oči před utrpením. Měli bychom se učit soucitu a uvažovat, nevymlouvat se, uvědomit si, že naše odlišnost, nás neopravňuje ke krutosti. Mimolidské bytosti, zde si dovolím přiřadit k nim i lesy, mají právo na ohleduplné zacházení prostě proto, že jsou. To, že lidé vždy týrali zvířata, nezna-

¹⁵ Tamtéž, s. 44.

mená, že bychom to nemohli změnit a omezit zákonem. Bylo to tak i u černých otroků, kteří byli považováni za majetek, ale s příchodem zákona o rovnosti dochází k posunu vnímání černochoů. Kohák říká, že „právo vždy označuje určitou výsadu vůči druhým. Jestliže je rozšíříme na všechno, ztratí pojem práva všechny obsah. Je proto možné, že bychom zájmům zvířat prospěli víc, kdybychom mluvili o zásadních potřebách a o ohleduplnosti.“

Člen americké etické komise, která má za úkol zkoumat a schvalovat nebo zamítat pokusy na zvířatech, Bernard E. Rollin stanovil dvě zásady pro pokusnictví. Přínos musí vyvážit utrpení s ním spojené. Pokus musí od začátku vnímat zvíře jako nositele hodnoty o sobě, ne jako prostředek našich účelů. Každý pokus je třeba zdůvodnit. Jde tedy o to, abychom učinili zásadní obrat v našem myšlení. Navíc testování na zvířatech je možné nahradit postupy, které nevyužívají živá zvířata. Jsou ale okrajově nákladnější. Zvíře trpí jen proto, aby výrobce mohl zvýšit svůj zisk o pár haléřů. Je-li člověk díky své svobodě vyšší bytost, znamená to především to, že má o to větší odpovědnost za své chování vůči ostatním živočichům. „Je třeba myslet, nejnebezpečnější je bezmyšlenkovitá samozřejmost.“¹⁶

4. 2. 1 Vegetariánství

Ačkoliv se to nezdá, problém vegetariánství je starý jako lidstvo. Například Staří Řekové si představovali zlatý věk jako vegetariánský a nejen oni.

Zatímco Indie je z 80% vegetariánská, v Evropě bychom to mohli těžko počítat na desítky procent. Je zajímavé sledovat reakce na vegetariánství. Proč nevegetariánům tak vadí lidé, kteří dávají přednost nemasité stravě?

Nejčastějším argumentem proti vegetariánství bývá, že **já sám nic nezměním, když všichni maso jedí**. Je třeba si uvědomit, že slovo *všichni* se skládá z jednotlivců. Tudíž to, že já sám odmítnu jíst maso, už má nějaké následky. Způsobím o malou část menší utrpení, přispívám ke změně postoje, zpochybňuji samozřejmost masité stravy, lidé se začnou zamýšlet.

Dalším argumentem je, že **něco jíst musím**. Často doprovázené slovy, že když neumře kráva, tak zemře květák. Samozřejmě, že něco jíst musíme,

¹⁶ Tamtéž, s. 59.

ale jelikož jsme svobodní lidé, můžeme si volit, co budeme jíst. Nemusíme volit tak, abychom způsobovali co nejvíc bolesti a utrpení, můžeme volit s ohledem na druhé. Stejně jako nás to neopravňuje ke kanibalismu.

„Nejsme dokonalí, náš život je řetězcem kompromisů mezi touhou neškodit a potřebou žít. Avšak o dokonalost nejde. Jde o snahu ubližovat co nejméně, naučit se žít ohleduplně, abychom šetřili své bližní. Snad nakonec vrcholem vegetariánství není dokonalost, nýbrž posun středu zájmu z vlastní dokonalosti na dobro mých bližních.“¹⁷

Důvodů proč nejíst maso je hodně. Uvedla bych některé z nich. Zamezíme tím týrání zvířat ve velkochovech, při transportech a na jatkách. Toto maso je nekvalitní, zvířata byla ve stresu, obsahuje antibiotika a hormony. Dochází k nadměrnému zatěžování trávicího traktu, vede to častěji k civilizačním chorobám. Padesát procent půdy se obdělává pro výrobu krmiv, z toho plyne, že máme dvakrát více zbytkových pesticidů a hnojiv v potravinách, navíc to má negativní vliv na ekosystémy. Množství rostlinné stravy pro zvířata by např. v USA stačilo k nasycení poloviny světové populace. Zbytečně se plýtvá energií a přírodními zdroji při výrobě a zpracování masa. V neposlední řadě je tu nadměrné zabíjení živých tvorů.

4.3 O lidech a přírodě

Příroda je darem, měli bychom k ní být šetrní, nemít víc, než potřebujeme, nemít to, o co nemohu pečovat. Tomu se říká antikonzumní přístup k životu. Dovede si vážit mála a nepotřebuje získávat a plýtvat. Výrobce - spotřebitel, tedy konzumní společnost, má za to, že jediný smysl života je hromadit a spotřebovat stále více hmotného majetku. Konzumerismus představuje zásadní změnu v lidském vnímání celku života. Převládá tu potřeba výroby pro zisk, ne pro uspokojení potřeby, jen na mně záleží. Svět se stává zásobárnou surovin a člověk spotřebitelem. Společnost nezná pojem dost a hledá stále víc, až se sama zničí. Přesně takto vzniká ekologická krize = člověk má nekonečné nároky, které se dostávají do střetu s konečným světem. Je třeba zmínit úkol reklamy, která se snaží spotřebiteli navodit dojem nespokojenosti, přesvědčit lidi, že budou

¹⁷ Tamtéž, s. 54.

šťastní, když budou **mít stále víc**. Nikdo si neuvědomuje, že přirozené je **mít dost**. Albert Gore, bývalý americký viceprezident, prohlásil, že „nesmyslnosti svých životů čelíme tím, že si jedem něco koupit.“ Často ani nevíme co. Sledujeme reklamy, aby nás napadlo, co ještě potřebujeme. Gore je přesvědčen, že je třeba odměňovat lidi za to, co vede k dlouhodobé udržitelnosti a naopak. Například daňové zvýhodnění recyklace před užíváním nových zdrojů, zvýhodnění hromadné kolejové dopravy a znevýhodnění individuálního automobilismu.

Podle Koháka představa, že smysl a hodnota všeho se odvozuje od člověka, má dvojí kořen. Jeden je zkušenostní, kdy je člověk obklopen věcmi vyrobenými jen k jeho službám, a tím získává tuto představu. Druhý je myšlenkový, tam kde se věci jeví jako bezduché, zvířata jako věci a člověk jako nejdůležitější, tam vzniká i představa, že člověk je jediným zdrojem všeho smyslu a hodnoty. Začíná to 17. stoletím, kdy se rodí technická revoluce, která vytváří umělý lidský svět.

Když už chceme být nároční, vybírejte si v čem. Má smysl klást vysoké nároky na čistou vodu, čerstvý vzduch, na zdravotnictví. Važme si ne toho, kdo má víc, ale toho, kdo dovede být šťastný s menším zatížením Země. Dávejme přednost vlaku před automobilem, pišme po obou stranách papíru apod. Ten, kdo chce mít stále více, nebude nikdy šťastný, nebude mít nikdy dost. Navíc konzumerismus vede k ostřejším rozdílům mezi bohatými a chudými. Amerika a Evropa bohatne na úkor třetího světa. Kohák formuluje myšlenku „Jistě by bylo iluzí, kdybych si myslel, že osobní šetrností zachráním Zemi. Bylo by však pokrytecké hovořit o záchraně Země a nepřispět osobní dobrovolnou skromností.“

4. 3. 1 Biocentrismus

Biocentrismus neboli etika úcty k životu. Jde o názor, že život sám jako takový, je zdrojem smyslu a hodnot. Zakladatelem je německý lékař a hudebník Albert Schweitzer. Všemmu životu máme prokazovat stejnou úctu jako svému vlastnímu. Dobrý člověk neničí nic zbytečně. Chrání i například hmyz, je ochráncem všeho života. Dalo by se říci, že v biocentrismu se považuje za základ konání dobra pro dobro ostatních.

Je ale možné stanovit, co je dobro živého tvora? Každý zastánce zvířat čelí otázce: Jak víš, že je to pro tohoto živočicha dobré? Jediné je jisté a to, že pro jednotlivého živočicha dobro znamená možnost plně prožít svůj život tak, jak odpovídá jeho druhu. Je nutno poznamenat, že nezáleží na tom, zda si je toho živočich vědom. I kdybychom ho umístili do klece a on by to přijal jako jeho přirozené životní prostředí, upírali bychom mu jeho dobro. U otázky k čemu je takový živočich dobrý, by bylo na místě přemýšlet, k čemu jsme dobří my lidé. „Rovnoprávnost neznamená, že želva má nárok na univerzitní vzdělání. Lišíme se. Jsme rovnoprávní v tom, že každý z nás má stejný nárok na dobro, na možnost plně prožít svůj život, jak náleží jeho druhu.“¹⁸

4. 3. 2 Etika Země

S tímto pojmem je spjat americký lesník, vědec a ekolog Aldo Leopold, jeden z nejvlivnějších ekologických myslitelů vůbec. Zavedl pojem „myslet jako hora“. Každý ekolog má myslet jako hora = pečovat o rovnováhu života. Hodnota se neodvozuje ze života ani ze člověka, nýbrž z rovnováhy celého ekosystému. Leopold řekl, že „správné je to, co přispívá k zachování integrity, stability a krásy celého společenství života. Nesprávné je všechno, co vede k opaku“. Utrpení jedinců je součástí rovnováhy. Tudíž když jsou někde přemnoženi například jeleni, pro zemi je dobré odlovit je. Platí to i tak, že je třeba ochraňovat vlky či rysy, i když jsou to nebezpeční predátoři, ale jejich výskyt v přírodě je minimální. Leopold došel k názoru, že bez smrti není života, k životu patří i smrt. Kohák tento názor považuje za Leopoldovu velkou přednost. Naším úkolem je přijmout smrt jako součást našeho života. Když totiž snižujeme úmrtnost, ale zároveň zvyšujeme porodnost, nevyhneme se populační explozi.

Leopold je zastáncem volné přírody, ukazuje její obrovský význam a lituje, že je čím dál tím více mizející. Volná příroda je pro člověka materiál, ze kterého si vyrobil civilizaci. V přírodě se dějí změny, které nelze považovat jen za pouhé záležitosti evoluce. Mizí rostlinné a živočišné druhy, některé se naopak přemnožují, toto musí být považováno za příznaky nemocné krajiny. Leopold vyžaduje potřebu vědy krajinného lékařství, která by měla údaje o tom, co je nor-

¹⁸ Tamtéž, s. 94.

mální a představu o tom, jak krajina zachovává sebe sama jako organismus. Když se například veverky, myši apod. přemnoží, začneme je ihned hubit, aniž bychom se zamysleli nad příčinou přemnožení. Je už pozdě na záchranu volné přírody, většina těchto zbytků je příliš malá na to, aby si zachovala normalitu ve všech ohledech. Leopold dokonce tvrdí, že i národní parky nejsou dost velké na to, aby si udržely své původní obyvatelstvo, jako například vlky či medvědy grizzly. Je třeba poznamenat, že v mnoha případech nevíme, jak by měla zdravá krajina vypadat, pokud nemáme divokou krajinu jako srovnání s nemocnou oblastí. Volná příroda je prostor, který se může zmenšovat, ale nemůže růst. „Schopnost vidět kulturní hodnotu volné přírody se stává otázkou intelektuální pokory. Povrchní člověk současnosti, který již ztratil své spojení s krajinou, se domnívá, že již přišel na to, co je podstatné- je to tento člověk, který žvástá o říších, politických či ekonomických, které budou trvat tisíc let. Jen učenec chápe, že dějiny se skládají z jediného počátku, do kterého se člověk znovu a znovu vrací.“¹⁹

Leopold píše, že ještě nemáme etiku, která by se zabývala vztahem člověka k Zemi, k rostlinám a živočichům - tuto etiku nazývá právě etikou země. Původní etika se totiž zabývala jen vztahy mezi jednotlivci, mezi jednotlivcem a společností. Etika země rozšiřuje své hranice i na půdu, vodu, vzduch, rostliny, zvířata, čili na celou zemi. Mění roli člověka z dobyvatele na jednoho z mnoha členů Země. Zároveň tvrdí, že péče o ochranu přírody se nevyvíjí tak, jak by měla- má to být stav souladu mezi člověkem a krajinou. „I přes takřka sto let osvěty a výuky ochránářství pokračuje šnečím tempem a pokrok spočívá z větší části v řečnění na schůzích a naříkavých člancích. Když se nad tím zamyslíme, uvidíme, že stále ještě děláme dva kroky vpřed a tři kroky zpátky.“²⁰ Etika Země je ovládána ekonomickými zájmy. Základní slabostí je totiž fakt, že většina rostlin a živočichů žádnou ekonomickou hodnotu nemá. Jen malé procento se dá prodat, jíst či jinak ekonomicky využít. Žijeme v mylném přesvědčení, že ekonomika určuje veškeré užití země. Naše činy a názory jsou určovány naším vkusem a zálibami, nikoliv naší peněženkou!

¹⁹ LEOPOLD, A. *Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky*. 1.vyd. Abies, 1995. s. 231. ISBN 80-88699-13-4.

²⁰ Tamtéž, s. 237.

Zmiňuje se o tzv. ekologické pyramidě. Rostliny vstřebávají sluneční energii, která putuje cyklem, který se dá znázornit vrstevnatou pyramidou. Dolní vrstva je tvořena půdou-> na ní jsou rostliny-> hmyz-> ptactvo a hlodavci-> a tak dále směrem nahoru různými skupinami živočichů až k vrcholu -> větší masožravci. Každá vrstva závisí na nižší jako na potravě, jenže problém je v tom, že čím více jdeme nahoru, tím více co do počtu ubývá. Pyramida je složitý propletenec řetězců, ale přesto v ní existuje řád a stabilita systému. Je to vysoce organizovaná struktura. Energie těmito řetězci plyne nahoru, smrt a rozklad ji vrací do země, koloběh je neuzavřený a nepřerušovaný, když tedy v jedné části koloběhu dojde ke změně, ostatní se jí musí přizpůsobit. Leopold vyvozuje obecný závěr, že čím méně násilné jsou změny způsobené člověkem, tím je větší naděje na úspěšné přizpůsobení se pyramidě.

„Jednou z nutných podmínek ekologického porozumění zemi je porozumění ekologii, a to se rozhodně nekryje se vzděláním. Ve skutečnosti se zdá, že velká část vyššího vzdělání se schválně ekologickým pojmům vyhýbá. Rozumění ekologii nemusí nutně začínat v kurzech nesoucí ekologické názvy. Může se stejně tak dobře skrývat pod kurzy zeměpisu, botaniky, agronomie, dějepisu či ekonomie. Tak by to mělo být, ale ať je již název jakýkoliv, ekologické vzdělání je vzácné.“²¹

4. 4 Subjektivizace v ekologické etice

Doposud má práce byla o ekologické etice - tedy o porozumění. Je třeba se zabývat i jednáním. Jak vznikají konflikty a jak jim čelit. Budu se tedy zabývat otázkou ekologických strategií.

Na úvod by bylo dobré si tento pojem objasnit. **Subjektivizace** = hledání příčin narušení v *člověku* a v jeho konání. Vycházíme tu z předpokladu, že přírodu člověk narušuje až svým jednáním, nenarušuje ji ve své přirozenosti. Úkolem je najít, co lidé dělají špatně, že se dostávají do konfliktu s přírodou. Kdežto **objektivizace** = hledání příčiny v *soustavě přírody*, bez ohledu na to, co si lidé přejí či nepřejí. Ptáme se tu, co vede k ekologické krizi.

²¹ Tamtéž, s. 254.

Je kořen problému v lidském jednání? Má smysl se vůbec snažit nebo se vše vyvíjí s předem danou nutností? „Je problém v nás, individuálních subjektech, či je zabudovaný do samotné objektivní struktury přírody a kultury, takže i řešení, pokud je možné, musí vzejít objektivně ze struktury systému jako celku?“²² V tomto se tedy liší tyto dva přístupy. Nyní se budu zabývat subjektivizací.

4. 4. 1 Hluboká ekologie

Toto označení poprvé použil Nor Arne Naess. Jeho největší přínos tkví v názoru, že nevystačíme jen s technikou, ale musíme zásadně změnit svůj postoj. Zabýval se otázkou, kde máme hledat kořeny ekologické krize a jak tuto otázku řešit. Naess rozlišil mělkou ekologii, tedy tu, která se zabývá jen následky lidského konání a hlubokou ekologii, tu, která se zabývá otázkami typu, co vede k ekologickému ohrožení a co nás dovedlo k tomu, že jsme v pozici ničitelů Země. Mělká ekologie si váží Země jen jako zdroje pro člověka, je proti znečištění jen tehdy, když brzdí ekonomický rozvoj, kritizuje třetí svět za přelidnění. Hluboká ekologie považuje Zemi za hodnotu o sobě, životní prostředí je pro ni důležitější než rozvoj, kritizuje nadspotřebu v civilizovaném světě.

Naess prohlašuje, že Země je propojená soustava, ve které všechno ovlivňuje všechno ostatní, vše souvisí se vším. Zastává rovnoprávnost všech bytostí, odmítá tedy jakoukoli nadřazenost. Podporuje místní soběstačnost - tedy každý dálkový převoz je plýtváním. Zdůrazňuje, že jde o pochopení zásadní souvislosti sebe s druhým a se vším světem.

Ekologická filosofie (hluboká ekologie) vyžaduje, naučit se sžít se Zemí jako celkem. „Jak mají lidé pochopit smysl tmy a světla, když v noci vidí jen neonové pološero a světlo je zaplaví otočením vypínače? Jak mají děti pochopit krásu života, když se jí neučí péčí o živou bytost, nýbrž sledováním akčních filmů na televizní obrazovce?“²³

²² KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Kapitoly z ekologické etiky. 3.vyd. Praha: SLON, 2006. s. 111. ISBN 80-85850-86-9.

²³ Tamtéž, s. 118.

4. 4. 2 Ekologie hlubinného ztotožnění

Tito ekologové vidí dnešní krizi v tom, že dáváme přednost myšlení a rozumu nad city. Rozumem často překonáváme citový odpor vůči ničení přírody. „Snad i podnikatel, který přehlíží tiché lesní údolí, do něhož se chystá vyslat buldozery, někdy pocítí záchvěv lítosti nad tou krásou a nad drobnými obyvateli lesa, jimž údolí bylo po celá staletí domovem. Jenže pak se ohlásí mobil a připomene mu, aby se choval rozumně: vždyť výstavba domků představuje mnohamilionový zisk.“²⁴ Kdyby se člověk vždy řídil citem, nemohl by ani například jezdit autem, protože by se nesmířil s přejetými zvířaty. Podle ekologů hlubinného ztotožnění nás rozum přivedl do ekologické krize. Dokud budeme pokládat rozum za nejdůležitější, budeme stále konzumní společností. Tito autoři doporučují, abychom začali hodinou samoty v přírodě, kdy se osvobodíme od myšlení a budeme jen vnímat svět kolem nás a čekat na bytost, která se v nás projeví.²⁵

Kohák tuto ekologii ale kritizuje, jelikož city v nás zároveň vyvolávají i nenávist, závist, hněv apod. Tímto už se ale ekologové hlubinného ztotožnění nezabývají.

4. 4. 3 Feminismus a ekofeminismus

Feminismus vychází z toho, že druhořadé postavení žen je následkem panského postoje této společnosti, která utlačuje nejen ženy, ale také chudé, staré a mimolidské bytosti. Z toho vyplývá, že osvobození žen přinese svobodu všem utlačovaným. Feminismus usiluje o rovnoprávnost proti každé nadřazenosti. „Smyslem feminismu je vytvořit svět, v němž rozdílnost nevede k útlaku, a proto zahrnuje i ekologickou etiku.“²⁶

Ekofeminismus tvrdí, že rozum je špatný, protože je mužský. Jsme tak ochuzeni o vše, co je ženské, pečující, citové. „Ekofeminismus představuje přirozené rozšíření zápasu o osvobození žen od útlaku pojmovou soustavou k úsilí o osvobození přírody.“²⁷ Tak například příroda je rod ženský, je temná, ženská. Rod mužský je pokrok či rozum - mužský, agresivní, dominující. K zotročení

²⁴ Tamtéž, s. 124.

²⁵ Tento postup je detailněji rozebrán v knize, bude zajímavé si ho vyzkoušet.

²⁶ Tamtéž, s. 131.

²⁷ Tamtéž, s. 130.

přírody nedošlo jinak než tím, že se rozumový panský postoj vyvýšil nad citový ženský postoj.

Chtěla bych vyjádřit svůj souhlas s autorem. Neměli bychom překračovat hranice od péče o přírodu k narcismu, kde se zabýváme pojmovou soustavou nebo zda napíšeme i/y. Není to stěžejní.

4. 5 Objektivizace v ekologické etice

4. 5. 1 Hypotéza Gaia

S touto teorií poprvé přišel James Lovelock roku 1979. Zamýšlel ji jako vědeckou hypotézu o tom, jak funguje Země. Lovelock píše, že je to „teorie, která předpokládá schopnost pozemského systému regulovat své klima a chemické složení tak, že Země zůstává neustále místem vhodným pro život.“²⁸ Původ slova Gaia pochází už ze starořeckého jména pro Bohyni Zemi. Zároveň zastával názor, že problémem není průmyslová technologie, ale stoupající počet lidí, a s tím související jejich náročnost. Dalo by se říct, že mu nezáleží na lidech, ale na zdraví Gaii. O černobylské katastrofě se vyjadřuje: „tehdy byly utraceny tisíce sobů apod., jen proto, že maso bylo prohlášeno za příliš radioaktivní k požívání. Bylo opodstatněné léčit mírné zamoření tak brutálním způsobem? Ohrozit i tak snadno zranitelnou kulturu a na ní závislý ekosystém? Nebyly nakonec důsledky léčby horší než teoreticky možná nádorová onemocnění malého procenta obyvatel?“²⁹ Za zmínku stojí i jeho postoj k jaderné energii, o které tvrdí, že ohrožuje jen někoho a jen na nějakých místech, kdežto fosilní paliva ohrožují celou soustavu života. Nemá tedy smysl pomáhat lidem, když to ohrozí Gaiu, na které jsou všichni lidé závislí.

Země by už dávno měla mít atmosféru podobnou Marsu či Venuši, ale nemá. Plyne z toho tedy to, že Země umí vyrovnávat sklon k nestálosti, pečuje tak o svou sebezáchovu. Lovelock si povšiml, že Země si vytvořila lidstvo jako obranu proti katastrofám. Nebyla to asi ta nejlepší volba, vždyť lidstvo znečišťuje a ničí ekosystémy. Lovelock si klade otázku, zda je možné, že by lidé natolik omezili možnosti fungování Země, že by nedokázala zajišťovat svou rovno-

²⁸ LOVELOCK, J. *Gaia žijoucí planeta*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 5. ISBN 80-204-0436-8.

²⁹ Tamtéž, s. 15.

váhu. Jeho odpověď zní, že ano. Hrozba není rozvoj technologie, ale „krátkozraká náročnost konzumentů“. Stačilo by, kdyby se Země v průběhu minulých 3500 milionů let zvýšila či snížila teplota, změnila se vlhkost, nebo kyselost prostředí jen o malinkou část a život by zanikl. Z toho usuzuje, že živá hmota nachází způsoby, jak udržet podmínky pro život. „Když někdy musím čelit přehnaným postojům ve sporech o vývoji života na Zemi, přebírám roli advokáta a zastávce mikroorganismů a ostatních nižších forem života. Svou činností udržují tato stvoření planetu vhodnou pro život, a činí tak už 3,5 miliardy let. Klidně můžeme obdivovat naše zvířecí mazlíčky a květiny, ale svět by nebyl ničím, nebýt ohromné infrastruktury mikrobiálních komunit.“³⁰

Postupem času přešel na názor, že Gaia je jeden propojený život, který určuje všechno dění, reaguje na vnější podněty, vyrovnává výkyvy. Zavádí pojem neviditelná ruka života, tedy že život nemá žádný cíl, má jen svou logiku žití, podle níž se řídí vše.

Psal i poetická díla o významu přírody pro člověka, například o důležitosti stromů pro duši. Zároveň lituje jejich ničení.

Kohák zdůrazňuje, že Lovelock je geochemik a vynálezce, nikoliv filosof. Jeho ekologie se zabývá člověkem jen jako součástí celku života, součástí Gaii. „Že lidstvo žije tak, jak žije, prudce se množí, učí se využívat zdroje a znečišťovat planetu, je důkazem, že tento směr vývoje je určen logikou života. Gaia dává i bere, její život bude žít svým vlastním způsobem. Můžeme truchlit nad tím, jak rozvoj lidstva nás ochuzuje o všechno, co pro naše předky znamenala příroda, avšak nemůžeme to změnit.“³¹ Neměli bychom ale zapomínat na to, že můžeme změnit své jednání a cítění, což není málo.

Lovelock odpovídá na otázku, jak žít v harmonii s Gaiou tím, že uvádí sebe jako příklad. Koupil si pozemek v nenarušené části Anglie, na dvanácti hektarech půdy vybudoval chráněnou přírodu, kde hovoří s ptáky a stromy. Jinde krajina mizí následkem lidského rozvoje, který je ale součástí Gaii. Můžeme ale ovlivnit, jak sami budeme žít svůj život. Vytvořil tak útočiště pro několik rostlin a zvířat, a tím chce ukázat, že toto může udělat každý jedinec.

³⁰ Tamtéž, s. 13.

³¹ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Kapitoly z ekologické etiky. 3. vyd. Praha: SLON, 2006. s. 138. ISBN 80-85850-86-9.

„Nejjednodušší způsob zkoumání Gaii je procházka přírodou. Jak jinak se můžete tak snadno stát její součástí? Jak jinak ji můžete vnímat všemi smysly?“³²

4. 5. 2 Příroda a lidský živočich

Kohák uvádí, že podle něj je nejdůležitější přístup Edwarda O. Wilsona a jeho kniha *Rozmanitost života*. Wilson se pokusil uvést čtenáře do evoluční biologie. Zdůrazňuje, že v historii Země došlo k pěti zvratům, kdy došlo k poklesu počtu druhů. V každé takové katastrofě vyhynuly důležité druhy a po nich logicky nastoupily jiné. Poslední epochou je věk člověka, kterému předcházela věk savců. Dospěl k závěru, že v současnosti se věk člověka stává šestým obdobím vymírání, zároveň tvrdí, že druhy vymírají několikatisíckrát rychleji než před příchodem člověka a evoluce není schopná tak rychlé náhrady. To je zapříčiněno ztrátou přirozených biotopů, znečištěním prostředí apod. Wilson poukazuje, že „představa, že lidé mohou prosperovat odděleně od zbytku živé přírody, je zcela iluzorní“. Přese všechno si to stále myslíme, jelikož přírodu ničíme. Dále, že „lidská genetická paměť člověka nevybavuje pro podmínky čistě kulturně formovaného života. Lidé pociťují hluboce zakódovaný strach z toho, co bylo v přírodě nebezpečné, z otevřených prostorů nebo z hadů. Neuvěřitelná rychlost moderního vývoje však neznamená, že si zdaleka nestačili vyvinout instinktivní strach z daleko nebezpečnějších věcí, jako automobily nebo střelné zbraně.“³³ Za nejdůležitější úkol lidstva považuje, abychom domýšleli následky svého jednání, dosud jsme odpovědnost přenechávali jen přírodě.

Kohák poukazuje na problém, že pojem **správného** se odvozuje jen z našeho kulturního, nikoli z přirozeného vědomí. Pojem morálka a její samotný význam vzniká až usměrněním lidské činnosti, je to totiž výplod lidského rozumu, není přirozená.

Na závěr zmiňuje, že biologie a sociobiologie je velice přínosná pro ekologickou etiku. Skrze tyto obory poznáváme, co v sobě nosíme, aniž bychom o tom věděli. To, že je něco přirozené, ještě neznamená, že podle toho máme

³² LOVELOCK, J. *Gaia živoucí planeta*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1994. s. 24. ISBN 80-204-0436-8.

³³ KOHÁK, E. *Zelená svatozář*. Kapitoly z ekologické etiky. 3. vyd. Praha: SLON, 2006. s. 143. ISBN 80-85850-86-9.

jednat. Jako příklad uvádí ježkův přirozený impuls stočit se do klubíčka proti autu- rozhodně to neskončí dobře.

4. 5. 3 Systémová teorie

Třetí pokus o objektivizaci v ekologii (vysvětlení ekologické krize bez odkazu na lidské rozhodnutí) představuje systémová teorie.

Protože je chování jedince pochopitelné jen v souvislostech, musíme vycházet z chování celého systému.

Mezi protagonisty tohoto přístupu patří Charles Elton či Aldo Leopold, avšak poprvé s ním přišli manželé Meadowsovi. Jejich dílo z roku 1972 *Meze růstu* způsobilo, že i podnikatelé se zamysleli nad svým ničivým přístupem. Nejspíše to způsobil fakt, že dílo nehlásalo ohrožení přírody, ale že v ohrožení je rozvoj a pokrok, není tudíž třeba přemýšlet a měnit životní postoj, stačí promítnout statistiku do plánu. Zpochybnilo tak představu nekonečného pokroku.

Systémová teorie hlásá, že krize není jen otázkou jednotlivých postupů, ale otázkou střetu kultury s přírodou i přesto, že je tento střet neřešitelný a předem odsouzen k neúspěchu, pokud nedokáže změnit společnost.

„Objektivistické přístupy zcela pochopitelně lákají technokraty - a ironicky také ty, kdo by se s přírodou raději hlubinně ztotožnili, než hledali praktické přístupy k udržitelnému soužití člověka s přírodou. Snad právě proto objektivistické přístupy nutně zůstanou pomocným nástrojem, ne však motorem ekologických řešení.“³⁴

4. 5. 4 Ekologie jako ideologie

Kohák upřesňuje, že toto téma patří spíše do poznámky pod čarou a přiznává, že při myšlence na místo člověka v kosmu vždy hrozí, že sklouzneme z filosofie do ideologie. Můžeme to vidět u ekofeminismu, vegetariánství apod. Odpůrci trvalé udržitelnosti pak rádi označují ekologickou filosofii za ideologii a její příznivce za oběť či nadšence.

Ideologie je definována jako „soustava názorů a idejí, pomocí nichž si skupina lidí vyjasňuje a určuje svoji totožnost“. Nemohli bychom toto říct i o filoso-

³⁴ Tamtéž, s. 151.

fii? Autor se snaží tyto dva pojmy od sebe odlišit. Filosofie a její odpovědi se stále ověřují a jsou neúplné. K ideologii dochází tam, kde se myšlení nepotýká s problémem. „Filosofie se stává ideologií, když své poznatky odvozuje ze svých pouček, ne ze svých prožitků.“³⁵

Hlavní myšlenka je tu tedy ta, že ekologická etika nesmí být spojována s ideologií, která z ní dělá sektu a ne vážnou otázku pro lidstvo. Ekologická filosofie není o myšlenkovém systému, jde v ní o naléhavý problém.

Jonathon Porritt, bývalý anglický poslanec Strany Zelených, tvrdí, že program SZ se jen málo liší od ekologického myšlení - je tu stejná prognóza ohrožené Země. Dále vytyčuje problém hromadných sdělovacích prostředků, které vytvářejí automatický souhlas posluchačů. Chce tak veřejnosti ukázat možnosti alternativního myšlení ale i žití.

Kohák se ptá, v čem je tedy rozdíl mezi Stranou Zelených a ekologickou etikou? Nachází ho v otázce taktiky. Ti, kteří se zabývají otázkou ekologie, chtějí ovlivnit společnost, například zvyšováním ekologické gramotnosti. Ve většině zemí se ekologové nesnaží ovlivnit jednu stranu, ale přimět všechny strany, aby se podílely na záchraně Země a vložily ji do svého programu. Ekologické ohrožení se přece týká každého.

Zelení však poukazují na to, že aby byl ekologický program účinný, nesmí být příliš striktní - nemůžeme chtít zákaz jaderné energie. Tato strana by určitě neměla příliš velký voličský úspěch. Nevýhoda Strany Zelených je i v tom, že její existencí vzniká dojem, že ekologické ohrožení se netýká všech občanů, ale jen voličů této strany - milovníků přírody.

³⁵ Tamtéž, s. 151.

5 Josef Šmajs

Josef Šmajs je český filosof a spisovatel. Narodil se roku 1938 ve Skvrňově. Vystudoval strojní inženýrství a obor filosofie na Masarykově univerzitě v Brně, kde také přednáší ontologii a gnoseologii na filosofické fakultě. Ve svých dílech se zabývá otázkou techniky a vědy, otázkami vztahu přírody a kultury a rozvíjí evoluční ontologii. Zároveň přispívá do mnoha časopisů. Stejně jako Kohák usiluje o hodnotové převrácení nynějšího vnímání světa.

Josef Šmajs je velice originální, neuhýbá před odpovědností filosofie za zhoršující se stav přírody. V současné české filosofii není snadné najít takového autora, který by byl schopen se stále znovu zamýšlet nad otázkami našeho světa.

Šmajsem je citován rodák z Rakouska, fyzik Fritjof Capra, který uvažuje v kontextu systémových teorií stejně jako sám Šmajs. Zároveň je Capra považován za jednoho ze stoupenců hnutí New Age.

6 Systémové teorie

Capra podává klíčové charakteristiky systémového myšlení. První a nejobecnější je **posun od částí k celku**. Živé systémy jsou propojené celky. Vlastnosti těchto celků nemohou být redukovány na vlastnosti menších částí.

Druhá charakteristika - v živém světě jsou systémy uvnitř jiných systémů. Pozorované jevy vykazují na každé úrovni vlastnosti, které nenajdeme na úrovních nižších, tzv. **emergentní vlastnosti** = systémové vlastnosti určité úrovně, ukazují se jen na té určité úrovni.

Autor se tedy zabývá změnou od mechanistického myšlení k myšlení systémovému. Při této změně se obrací vztah mezi částmi a celkem. Uvádí příklad karteziánské vědy, kde chování celku lze analyzovat pomocí vlastností jeho částí. Ale v systémové vědě nelze živé systémy pochopit analýzou. Vlastnosti částí tu nejsou skutečnými vlastnostmi, ale lze je pochopit jen v kontextu většího celku. Systémové myšlení lze nazvat myšlením kontextovým, enviromentálním - vysvětluje věci v jejich prostředí. V systémové teorii se postupuje od částí k celku = od objektů ke vztahům. V mechanistickém pojetí je svět souborem objektů.

Za třetí charakteristiku se dá považovat fakt, že vnímání živého světa jako sítě vztahů ukázalo možnosti **síťového myšlení**. Po tisíce let přirovnávají filosofové a vědci poznání ke stavbě. V systémovém myšlení je ale poznání přirovnáním k síti. Vše je tu propojená síť pojmů a modelů, které nemají žádné základy. Capra píše, že chápat poznání jako síť bez pevných základů je pro většinu vědců znepokojující a ne zrovna přijímaná představa. Všechny vlastnosti vyplývají z vlastností dalších částí.

Jak už jsem napsala, v karteziánství existuje víra v objektivitu vědeckého popisu, který je nezávislý na lidském pozorovateli. Například když malujeme strom, většina z nás nenakreslí kořeny. Ty jsou ale stejně rozlehlé jako části, které vidíme. Navíc v lese se kořeny všech stromů propojují a vytváří podzemní síť, kde nejsou přesné hranice mezi jednotlivými stromy. Z toho plyne, že to, co nazýváme stromem, závisí na našem vnímání. Německý fyzik a nositel Nobelovy ceny Werner Heisenberg řekl: „To, co pozorujeme, není příroda sama,

ale příroda vystavená naší metodě dotazování.“ Systémové myšlení je tak zároveň posun od objektivní k epistemické vědě³⁶.

Tyto klíčové charakteristiky systémového myšlení jsou navzájem propojeny. Příroda je chápána jako navzájem propojená síť vztahů. Nabízí se tu otázka, je-li vše propojeno se vším navzájem, můžeme vůbec něco pochopit? Capra zavádí termín **objev existence přibližné znalosti**, na rozdíl od karteziánství, kde převládá víra v jistotu vědeckého poznání. Věda ale nemůže nikdy všemu definitivně a úplně porozumět a pochopit to. Ve vědě vždy zacházíme s omezeným a přibližným popisem reality.

Systémová teorie zahrnuje i tzv. **tektologii a obecnou teorii systémů**.

Tektologie neboli věda o strukturách, jejím zakladatelem je ruský badatel Alexandr Bogdanov. Kladl si za cíl vyjasnit a zobecnit principy organizace všech živých a neživých struktur. Uvědomoval si, že živé systémy jsou otevřené a že fungují daleko od rovnováhy a pečlivě studoval jejich regulační a autoregulační procesy.

Obecná teorie systémů - Capra uvádí, že před 40. lety 20. století používalo termínu „systém“ a „systémové myšlení“ pouze několik vědců. Až Ludwig von Bertalanffy ustavil systémové myšlení jako významné vědecké hnutí. Byl to rakouský biolog a filosof, který zpochybnil dominantní pozici fyziky v moderní vědě. Uvědomoval si, že živé organismy jsou otevřené systémy, které nelze popsat klasickou termodynamikou³⁷. „Otevřené“ protože musí být neustále zásobovány tokem látek a energie ze svého okolí, aby se udržely při životě. Bertalanffy vysvětluje, že klasická termodynamika se zabývá uzavřenými rovnovážnými systémy, proto není vhodná k popisu otevřených systémů.

³⁶ Epistemologie je filozofická disciplína, která zkoumá lidské poznání, jeho vznik, proces a předmět; tedy teorie poznání.

³⁷ Termodynamika je teoretický obor fyziky, který se zabývá procesy a vlastnostmi látek a polí spojených s teplem a tepelnými jevy (zdroj: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Termodynamika>).

7 Systémové pojetí u Šmajse

Toto pojetí můžeme vidět v autorově tvrzení, že „základní skutečností není statické bytí, ale dynamické stávání“. Skutečnost tedy není stav, ale pohyb, tok či vývoj zákonitých proměn. Doporučuje změnu vzdělávání, která by studenty vedla k dynamickému systémovému myšlení a umožnila tak přesměrovat dosavadní zaměření kultury.

Kohák píše, že „Stěžejní zásadou systémového výkladu je, že činitelem dějin jsou systémy, ne jedinci. Jedince řídí sdílená informace jeho druhu. Proto prof. Šmajš navrhuje všechnu tradiční etiku jako subjektivistickou. Etika budoucnosti musí mít strukturální založení, tedy musí vycházet z požadavků systému. Subjektivní nároky musí ustoupit objektivním potřebám. Tak například „právo“ množení potřebuje ustoupit nutnosti snižování počtu obyvatel.“³⁸

³⁸ ŠMAJS, J. *Ohrožená kultura*. Od evoluční ontologie k ekologické politice. 3. vyd. Brno: Host, 2011. s. 19. ISBN 978-80-7294-458-3.

8 Dílo Josefa Šmajse

8. 1 Kultura proti přírodě

Šmajse se v díle *Kultura proti přírodě* zabývá otázkou se stejným názvem. Říká, že kultura je naším výtvozem, není pokračováním přirozené evoluce života, rozvíjí se protipřírodním způsobem. Kultura zatlačuje a poškozuje živé systémy, rozvrací rovnováhu života, tak vzniká nebezpečí pro lidstvo - ekologická krize.

Autor zároveň zadává úkol filosofii: „Filosofie se už nemůže zabývat pouze tím, jak člověka osvobodit a rozvíjet. Musí se zabývat i tím, jak je svět uspořádán, co vyvolává ekologickou krizi a co musíme udělat, abychom na Zemi přežili. Musí se pokusit zlomit vládnoucí duchovní paradigma. Paradigma lidské nadřazenosti nad přírodou je nebezpečnou antropocentrickou iluzí a je nezbytné je vystřídat paradigmatickým lidské vřazenosti do přírody.“³⁹

Tradiční pohled na ekologický problém má tendenci chápat ekologickou krizi jako konflikt mezi člověkem a přírodou. Příroda je redukována na pouhou objektivní skutečnost, která stojí mimo člověka, je ztotožňována s hmotou.

Příroda byla v antice a středověku považována za důležitou součást života, avšak v novověku, zvláště v subjekt - objektovém myšlení se pojem přírody znehodnocuje a vytrácí. Člověk je díky svému rozumu přírodě nadřazen a může s ní nakládat podle svého svědomí, z toho všeho plyne, že už k přírodě nepatří.

Autor mluví o deformování pojetí přírody, kdy se stačí podívat do různých slovníků a pod pojmem příroda tu najdeme například definici „věci a jevy existující mimo lidské vědomí a nezávisle na něm“ apod.

Ekologická krize je důkazem toho, že kultura není hodnotově vyšší než naše biosféra, nýbrž nižší, méně organizovaná, a proto destruktivní. Kultura nevznikala na základě přirozené genetické informace. Ale také negenetická informace pochází z přírody, vznikala totiž lidskými smysly a rozumem, Šmajse to nazývá druhým čtením. „Naše vědomí umělou kulturní informaci v pravém slova smyslu neprodukuje, nýbrž ji spíše ze struktury okolní společnosti dešifruje.“⁴⁰

³⁹ ŠMAJS, J. *Kultura proti přírodě*. 2.vyd. České Budějovice: Dobromysl, 1996. s. 14.

⁴⁰ Tamtéž, s. 27.

Šmajs doufá, že snad jednoho dne všichni pochopí rozmanitost biosféry, která nesmí být zničena i proto, že by mohla přispět k vytvoření kultury slučitelné s přírodou, tedy kultury biofilní.

Lidé by měli obdivovat to, co lidstvo vytvořilo, to, co naši předkové brali jako nejvyšší hodnotu, nikoliv to, co vytvořit neumíme.

Schopnost kultury zvýhodňovat lidské zájmy na úkor okolní přírody selhává bohužel až dnes. Jistě za to může i početná populace. Dříve filosofie nemusela podstatu kultury zkoumat.

Jak tedy došlo k antropocentrické iluzi, že jsme hodnotově důležitější a lepší než příroda? Šmajs tento zlom vidí v novověku, v souvislosti se vznikem karteziánského myšlení. Pojmy člověk a příroda tu jsou nahrazovány pojmy subjekt a objekt. Člověk (tedy subjekt) k přírodě (objekt) už nepatří, vzdaluje se jí. Pojem přírody se postupně znehodnocoval, až se z něj nakonec stal abstraktní pojem hmoty s jedinou vlastností, a tou je objektivní existence - tedy ta, že příroda jen je ve smyslu, že existuje. Dlouhou dobu byl přehlížen fakt, že příroda vytvořila vše živé i neživé. „Člověk byl od antiky považován za míru všech věcí a schopnost tvořit nové struktury se nadále přiznávala pouze jemu. Byl nositelem kreativity, hodnoty i smyslu.“⁴¹

Tím, že se člověk vymanil z přírody, ztratil pocit úcty a pokory před vesmírnými silami, které byly do té doby tajemné. Zaujal k přírodě panský postoj. Novověký člověk přírodu hájil, ale nikoli proto, aby ji poznával, kochal se a rozuměl jí, ale proto, aby nad ní měl moc a mohl s ní manipulovat podle svého.

Kultura může vznikat jen za cenu destrukce ekosystémů, proto tu nejde jen o teoretický problém. Jde tu o problém lidského ohrožení, jelikož příroda je nenávratně ničena. Současně je ničeno vše, co je nezbytné pro zachování rozmanitosti biosféry. Šmajs si tu pokládá otázku, kdo vlastně odpovídá za zničené ekosystémy a za vyhubené druhy?

C. Lévi Strauss se vyjádřil, že práva člověka jsou zvláštním typem práv a že končí tam, kde by jejich uplatnění znamenalo riskovat vyhubení celého rostlinného či živočišného druhu. Za vyšší hodnotu, než je příroda, je stále pokládána

⁴¹ Tamtéž, s. 36.

práce, vynálezy, objevy a všechny intelektuální výkony člověka. Existuje vůbec nějaká naděje, že by se kultura mohla vyvíjet po boku přírody? Jisté je, že kultura od počátku zatěžuje a poškozuje ekosystémy, důkazem je například zhoršující se lidské zdraví. Odpověď tedy zní, že žádná naděje neexistuje. Pozemská příroda lidské kultuře v principu přizpůsobit nelze. Kulturní vzestup spočíval v tom, že člověk v krátké době změnil typ své adaptace.

Autor nehlásá žádný návrat zpět do jeskyně. Je přesvědčen, že „kultura jako systém, který si zatím přírodu přizpůsoboval, bude nucena v krátké době přejít ke strategii protikladné: k přizpůsobování se přírodě vnitřními organizačními změnami bez růstu. Když totiž radikálně nezměníme protipřírodní strukturu kultury, když se nevzdáme arogantního antropocentrismu, zbytečně předčasně zanikneme spolu s ostatními vyššími formami života.“⁴²

Šmajs připomíná lidskou biologickou stálost, totiž dokud člověk jako biologický druh existuje, přírodě odpovídá. Dokazuje to poznatky z biologie, etologie, sociobiologie, antropologie a jiných věd, které dospěly k tomu, že člověk vznikl na Zemi dlouho spolu s ostatními vyššími živočichy, kteří jsou našimi vzdálenými příbuznými. Vznik kultury vysvětluje takto: „Protože člověk neobdržel úplně geneticky naprogramované řetězce chování pro různé situace, rozvíjí od počátku predispozici kompenzovat tento vrozený informační nedostatek poznáváním vnějšího prostředí.“⁴³ Uvádí, že filosofie, věda, umění, morálka apod. jsou touto kompenzací a slouží tak lidem k přizpůsobení se přírodě. Potřeba techniky je odvozena z nedostatečné biologické výbavy člověka, z jeho potřeby obhájit svůj život v různých ekosystémech. Proto je tak obtížné se jí vzdát.

Kultura předurčuje naše myšlení a chování, narodili jsme se do ní a byli jsme nuceni se s ní identifikovat, a tak jsme v zajetí tradic. Tradice nikdy nehájila zájmy člověka, ale zájmy jednotlivých populací a právě žijících jedinců. Dnešní kultura se nemůže řídit kulturou předchozí. Tímto autor ukazuje, že by bylo snadné vyřešit dnešní krizi, kdyby byla chyba jen na straně člověka, a ne na straně kulturního systému. Stejně jako Kohák vidí příčinu krize v tom,

⁴² Tamtéž, s. 43.

⁴³ Tamtéž, s. 48.

že jsme slezli ze stromů, dokázali se napřímit a přizpůsobit životu v otevřené savaně.

Vidí pozitivum v tom, že kulturní informace je nesena především aktuálně žijícími lidmi a zároveň není nesena ani celou populací. Nabádá ekologickou politiku, aby se pokusila zaměřit nikoli na oslabenou biosféru, ale na nevhodnou strukturu technické civilizace. Je nejvyšší čas pro její ekologickou přestavbu, aby mohl nastat požadavek dlouhodobé udržitelnosti.

Neměli bychom podceňovat ekologickou výchovu, ani ekologické podněty, které hledají alternativní způsoby života. Je třeba, aby každý našel pocit sounáležitosti člověka s ostatními živými tvory a aby přijal odpovědnost za poškozenou přírodu. Avšak Šmajš si je vědom, že přeorientování dnešní technické civilizace bude těžkou záležitostí.

8. 2 Ohrožená kultura

Erazim Kohák v předmluvě třetího vydání *Ohrožené kultury* napsal „Nejprve výzva, pak chvála- jenže co potom třetí vydání? Pokud je kniha závažná, úvod k třetímu vydání potřebuje otevřít diskusi nad jejími náměty. Jen tak může knihu ochránit před předčasným koncem, jaký představuje závěr „Souhlasím!“ (respektive „Nesouhlasím!“). Tečka. Či rovnou vykřičník. Pak již následuje jen ticho nezájmu, do něhož kniha zapadne.“⁴⁴ Zde opět můžeme vidět Kohákův fenomenologický přístup k problému. Píše také, že kdyby Šmajšovo dílo jen chválil, svádělo by to čtenáře ke spokojenému přitakávání a tak i ke stagnaci, kterou si kniha nezaslouží. Požaduje, aby se o knize hovořilo a hlavně přemýšlelo.

Kniha opět nabízí čtenáři pohled na enviromentální problematiku z hlediska systémové teorie- pro Šmajše typický.

Autor si uvědomil, že člověk nestojí uprostřed této soustavy, není hlavní hybatel. Stejně tak ale není vetřelec z kosmu. Člověk je přírodní bytostí, schopen soužití s přírodou. Teprve až když vloží lidský výrobek mezi svoji přirozenou činnost, dochází ke vzniku kultury. Kultura si pak vytváří svůj vlastní

⁴⁴ ŠMAJŠ, J. *Ohrožená kultura*. Od evoluční ontologie k ekologické politice. 3. vyd. Brno: Host, 2011. s. 15. ISBN 978-80-7294-458-3.

směr, který je v rozporu s přírodou. Šmajs považuje za základní cíl uvést kulturu do souladu s přírodou.

Země je schopná ochránit různé kultury, avšak technickou civilizaci dlouhodobě neunes. Jako samoregulační systém se dokáže zbavit prvků, které ji poškozují a které nepotřebuje. Měli bychom vědět, že život na Zemi je starší než kultura, může vzkvétat i bez nás a v tom spočívá naše smůla. Budoucnost lidského rodu závisí na tom, co děláme a dělat budeme. Například čím více v kultuře spolupracujeme, tím více přírodě ubližujeme. Technická civilizace přírodu nahradila umělým prostředím a to poškozujeme naše tělo i duši. Toto umělé prostředí u nás vyvolává nepřiměřené chování, těžko zvládáme zátěž a stres, unikáme od řešení problému apod.

Vidí podstatu globální ekologické krize v kultuře, která se tvoří jen z přirozených struktur, proto bylo jen otázkou času, kdy se to vyhroťí a stane otázkou života a smrti. Systém kultury je zkrátka závislý na přírodě.

Ekologická politika už nemůže vycházet z „koncentrované zkušenosti zdravého rozumu, musí vycházet z koncentrované teorie systémových věd o Zemi, z ontologického poznání zdravotního stavu kulturou oslabené biosféry“⁴⁵. Považuje ontologii za jeden z předpokladů ekologické etiky, jelikož žádná jiná věda bez filosofie nemůže postihnout diagnózu celého ekosystému i s kulturou. Přiznává však, že bez podpory veřejnosti nezmůže nic ani ekologická etika.

8. 2. 1 Role filosofie a nová ontologie

Šmajs také řeší, jaký úkol by v tomto kontextu měla plnit filosofie. Filosofie už nemůže dál přehlížet zkázu našeho ekosystému. Měla by si přiznat a vyhlásit, že jen lidé odpovídají za to, co si sami zničili, ač to mohlo být k jejich prospěchu. Neseme za to odpovědnost. Role filosofie se v lidských dějinách mění: v antice byl údiv, ve středověku pokora, v novověku pochybnost a nyní poprvé se ve filosofii vyskytuje pocit viny a úzkosti.

Filosofie zkoumala vztah člověka ke světu s jistotou, že lidský rozum odpovídá skutečnosti, nikoli smysly. Člověk jím tak nemůže ohrozit svou existenci. To však bylo nesprávné mínění, protože rozum, stejně jako smysly, je přírodou

⁴⁵ Tamtéž, s. 27.

omezen. Autor tedy nabádá filosofii k uznání, že člověk je normální živý tvor, dočasně existující v biosféře a že jeho pochopení skutečnosti bude vždy biologicky omezeno. Hájila vždy jen člověka a jeho lidská práva, ale nyní je nucena přiznat, že nevěděla, že tato práva jsou omezena také přírodou.

Filosofie nemá žádnou zkušenost s konfliktem kultury s přírodou, proto nelze očekávat, že si rychle osvojí metody k řešení tohoto problému. Ekologická krize se stává nejvážnějším filosofickým a politickým úkolem. Pokud bude filosofie neustále tento úkol odsouvat nebo si ho nebude připouštět, může se stát, že to způsobí její ochabnutí, že se stane „dílčí sociokulturní vědou s minimálním vlivem na skutečnost“⁴⁶.

Problémem tu jsou i antropocentrické hodnoty, které byly do většiny společenských systémů vestavěny už při jejich vzniku. Pro filosofii bude obtížné změnit jak duchovní, tak materiální kulturu. Vždy kriticky nahlížela na svět a na člověka. Nyní ale zjišťujeme, že pro naši záchranu bude třeba vytvořit nový obraz skutečnosti, autor to nazývá formovat filosofii přežití - rozvíjet **evoluční ontologii**. „Evoluční ontologie vřazuje člověka do přírody, vychází z uznání její tvořivé subjektivity a hodnoty o sobě, z její jednoznačné systémové převahy nad kulturou.“⁴⁷ Potřebujeme ji, žádná jiná ontologie totiž neodpovídala řešení ekologické krize. Tato ontologie již nebude nadřazovat antropologii nad ontologii, nebude nadřazovat člověka nad přírodu.

Kritizuje filosofii také za to, že místo aby se zabývala právě evoluční ontologií, řeší různé interpretace textů a gnoseologické problémy. Celý systém protipřírodní kultury musí být změněn, nespoléhat se jen na nové hodnoty.

Téměř nikdo z úspěšných lidí, myšleni politici, bankéři apod., si nepřipouští nějakou ekologickou zkázu. Pochopení podstaty krize komplikuje také to, že naprostá většina z nás neničí přírodu schválně, se zlým úmyslem. Neničí ji sami občané, ale celý systém světové kultury, ekonomie, techniky. Je to právě politika, která by měla být odpovědná za to, jakým způsobem funguje kultura v biosféře. Dokonce nám dnešní systém přímo vnucuje neekologické chování.

⁴⁶ Tamtéž, s. 34.

⁴⁷ Tamtéž, s. 36.

Pravdu již dnes musíme hledat ve skutečnosti samé, nikoli v nějakém filosofickém systému. Je třeba co nejrychleji zjistit, za jakých podmínek by mohla kultura a příroda spolupracovat a jak můžeme zabránit zničení přírody.

Tato nová evoluční ontologie by měla vědu na jedné straně kritizovat, ale na druhé straně jí musí přiměřeně důvěřovat. Právě díky vědě dnes víme, jak funguje Země, víme o globálním oteplování a také jsme schopni vidět Zem z vesmíru.

Kultura nevznikla z přirozené genetické informace, nemůžeme ji proto považovat za pokračování přirozené evoluce. Kultura se rozvíjí mnohonásobně rychleji než biosféra, poškozují živé systémy, rozvrací přirozenou rovnováhu Země.

Snaží se o to, aby byla evoluční ontologie srozumitelná a přijatelná pro všechny- jak pro vědu, tak pro studenty, občany apod. Upozorňuje zároveň na pět znaků této nové ontologie:

1. rozlišuje starší evoluci přirozenou a mladou evoluci kulturní, nehlásá stálost, pasivitu a vratnost, ale aktivitu a nevratnost;
2. pokouší se definovat člověka věčně, systémově, bez hodnotového zabarvení, snaží se být neantropocentrická;
3. představuje si přírodu jako samoorganizující se systém, jako ontotvorný proces, kterým vznikly všechny nezbytné předpoklady kultury;
4. odhaluje povahu kultury v tom smyslu, že kultura je neslučitelná s přírodou;
5. odmítá antropocentrické zdůvodnění hodnot, hodnoty nevytváří pouze člověk, ale proces života, který vytvořil také člověka, život by měl být veřejnosti ukazován tak, aby mohl mít hodnotu i pro kulturu.

Šmajs se vyjádřil takto „Z části teoretické filosofie se stává filosofie „praktická“, z tradiční spekulativní ontologie bytí teoretická analýza ekologicky ohrožené kultury - předpoklad reálnosti vznikající ekologické politiky.“⁴⁸

⁴⁸ Tamtéž, s. 47.

8. 2. 2 Jedinečnost přírody

Velký rozvoj techniky způsobil, že přírodní dění už nevystihuje filosofie, jako tomu bylo v antice a středověku, ale přírodní vědy jako je například fyzika. Tento novověký důraz na přesné poznání znamenal vzestup významnosti fyziky, která se tedy stává dominantní vědou novověku. Šmajs to vystihuje takto „Nepopíráme, že svérázná redukce skutečnosti na ideální veličiny- tělesa, částice, plyny, kapaliny atp. - stimulovala vědecké a technické poznání, jež je jednou z podmínek kulturní evoluce. Pouze připomínáme, že pojmový aparát novověké newtonovsko-galileovské vědy - a do jisté míry i pojmový aparát novověké filosofie- byl vhodný pro ovládání a exploataci přírody, ale nikoli pro úctu, pokoru a respekt člověka vůči ní.“⁴⁹ Musíme Zemi uznat její jedinečnost. Tato jedinečnost ale není daná její polohou ve vesmíru, ale něčím, co filosofie i věda dosud přehlížely. Je to dosažená úroveň přirozeného vývoje. Je také jedinečná tím, že se utvořila v tak úzkém pásmu podmínek, které zároveň umožnily vznik života a jeho dosud nepřerušný vývoj.

Neměli bychom ignorovat oslabenou biosféru, která je přinucena měnit své strategie, musí se bránit svou slabostí. Aby zvýšila svou odolnost vůči kultuře a spotřební civilizaci, rychle se zbavuje svých nejsložitějších forem, které nejméně potřebuje. K nim patří právě člověk, jelikož na něm závisí kultura. Ekologická krize je důkazem toho, že kultura není evolučně vyšší než příroda. Jak jsem již psala, kultura nevzniká přirozeně, vyrůstá pouze z jedné linie - a to z lidské. Je protipřírodní, adaptivní strategií člověka a tak ničí přirozené ekosystémy.

V lidské společnosti vzniká iluze, že všechny ekosystémové změny jsou vratné podobně jako vykácený les, který se prý může znovu vysázet. Není to ale vůbec tak jednoduché, problém je složitější. Od úrovně poškození ekosystému se totiž změní existenční podmínky pro dílčí formy života. Uspořádanost těchto forem života, která byla harmonická v normálních poměrech v biosféře, už ekosystémům neumožní přizpůsobit se. Les už nebude moci být znovu vysazen, aby podmínky byly stejné a přesné jako ty předtím. Když například vyhyne příliš živých forem v ekosystému, nastane změna. Systém buď zanikne, nebo přejde do nového rovnovážného stavu, avšak bez některých nejvypělejších

⁴⁹ Tamtéž, s. 51.

ších forem. Nic v tomto smyslu tedy není vratné, naše poznání přírody je jen povrchové.

Zároveň lidé nepochopili, že příroda si bez nás lidí poradí, existovala i před vznikem člověka. Jediné s čím si neví rady, je příliš rychlý rozvoj naší technické civilizace. Převaha však zůstává stále na straně přírody. Další věc, kterou jsme nepochopili, je argument, že příroda ničí své vlastní druhy a ekosystémy, například při záplavách, zemětřeseních apod. Jenomže přirozený zánik způsobí přirozený vznik, „je součástí spontánní přestavby evolučního procesu tak, aby odpovídal širším podmínkám abiotického i biotického prostředí Země. Když totiž způsobuje kultura, lidmi vytvořený subsystém biosféry, který na přírodě existenčně závisí, je to situace absurdní a pro kulturu životu nebezpečná“.⁵⁰ Je to, jako kdyby chtělo dítě zahubit svou vlastní matku.

⁵⁰ Tamtéž, s. 64.

9 Porovnání autorů

Z děl obou autorů můžeme vyvodit, že Josef Šmajš se zabývá umělým prostředím, které člověka obklopuje, zatímco Erazim Kohák řeší vliv kulturního ovzduší, které u lidí ovlivňuje, jak se chovají k přírodě. Oba autoři však své ekologické myšlení zaměřují neantropocentricky - tedy nezastávají názor, že člověk stojí ve středu světa a je jeho pánem. Oba mají stejný postoj ke vztahu člověka a mimolidského světa.

Podle Koháka tkví ekologická krize v tom, že jsme příliš početní a s tím souvisí i náročnost. Podle Šmajše za ekologickou krizí stojí právě uměle vytvořená kultura.

Erazim Kohák věří v nápravu člověka, věří, že člověk má šanci změnit svůj postoj k této problematice. Šmajš ale tvrdí, že dnešní populace je nevyspělá a zdegenerovaná technickou civilizací, a proto se k této otázce nikdy nepostaví čelem. Nezavrhuje však ekologickou etiku - „nezastupitelnost ekologické etiky, která spočívá v tom, že bez jejího přispění by veřejnost nebyla připravena na politické řešení krize, nebyla by s to přijmout odpovědnost a vinu za poškozenou přírodu.“⁵¹ Kohák tvrdí, že k zodpovědné volbě se rozhodují lidé jako jednotlivci, nikoli systémy.

Oba autoři se shodují v kritickém pohledu na vědu. Kohák spolu s fenomenology zdůrazňuje potřebu proměny vědy. Šmajš požaduje také proměnu myšlení ve vědě, nepokládá ji ale žádné konkrétní úkoly, soustředí se spíše na kritiku filosofie.

Oba autoři uznávají hodnotu mimolidského světa a požadují potlačení lidské sobeckosti, přesto, že oba k tomu navrhuji jiné prostředky.

⁵¹ Tamtéž, s. 162.

Závěr

Tato práce se snažila o dvě různé interpretace principů ekologické filosofie autorů Erazima Koháka a Josefa Šmajse.

Pro začátek bylo nejvhodnější objasnit filosofii fenomenologů, jejichž cestou se vydal právě Kohák. Následoval výklad jeho reprezentativního díla Zelená svatozář, kde jsem se v kapitole Etika Země snažila i o drobný rozbor myšlení ekologa Aldo Leopolda, který lituje zničení volné přírody a zahrnuje smrt do koloběhu života. V tomto díle byla také odlišena a více popsána strategie subjektivizace a objektivizace ekologické etiky.

V druhé části práce jsem se zaměřila na Josefa Šmajse a jeho systémový přístup k ekologickému tématu. Snažila jsem se podat informace o systémových teoriích a dále jsem se zabývala jeho dvěma díly a to Kultura proti přírodě a Ohrožená kultura.

Nakonec jsem porovнала oba dva autory.

Velký přínos obou autorů tkví v tom, že v českém prostředí otevírají podstatnou diskusi, jak bychom měli řešit ekologickou krizi, ne jen proč bychom se jí měli zabývat.

Jestliže se mluví o rozdílném přístupu autorů, tak je to především v subjektivistické a objektivistické strategii v řešení ekologické krize. Erazim Kohák zastupuje subjektivistický přístup - k zodpovědné volbě neexistuje žádná systémová varianta. Naopak Josef Šmajš zastupuje objektivistický přístup - požaduje systémové změny a to především v oblasti politiky.

Seznam literatury

1. BLECHA, Ivan. Husserl. 1. vyd. Olomouc : VOTOBIA, 1996. ISBN 80-7198-066-8.
2. HUSSERL, Edmund. Karteziánské meditace. Epilog Jana Patočky. 2. vyd. Praha : Svoboda, 1993. ISBN 80-205-0311-0.
3. KOHÁK, Erazim. Zelená svatozář. Kapitoly z ekologické etiky. 3.vyd. Praha : SLON, 2006. ISBN 80-85850-86-9.
4. KOHÁK, Erazim. Zorným úhlem filosofa. Rychnov nad Kněžnou : Ježek, 2004. ISBN 80-85996-38-3.
5. LEOPOLD, Aldo. Obrázky z chatrče a rozmanité poznámky. 1.vyd. Abies, 1995. ISBN 80-88699-13-4.
6. LOVELOCK, James. Gaia živoucí planeta. 1. vyd. Praha : Mladá fronta, 1994. ISBN 80-204-0436-8.
7. ŠMAJS, Josef. Kultura proti přírodě. 2.vyd. České Budějovice : Dobromysl, 1996. ISBN neuvedeno.
8. ŠMAJS, Josef. Ohrožená kultura. Od evoluční ontologie k ekologické politice. 3. vyd. Brno : Host, 2011. ISBN 978-80-7294-458-3.